

DİJİTAL KAPİTALİZMİN RUHU
EMEK, SERMAYE VE SÖMÜRÜNÜN DEĞİŞEN KISVESİ

JENNY HUBERMAN

ÇEVİREN
MELİH PEKDEMİR

JENNY HUBERMAN

Kültürel antropolog. Kansas City'deki Missouri Üniversitesi Beşeri ve Sosyal Bilimler Bölümü'nde profesördür. Boston Üniversitesi'nde antropoloji alanında lisans eğitimini tamamladı (1994). Chicago Üniversitesi'nde sosyokültürel antropoloji alanında yüksek lisans (1999), ardında aynı alanda doktora derecesi (2006) almaya hak kazandı. Turizm ekonomisi, kapitalizm, teknokültür, transhümanizm gibi konular üzerinde çalışan Huberman dijital kapitalizmin yükselişine eşlik eden ideolojik dönüşümleri araştırıyor ve dijital teknolojilerin yeni sermaye birikimi ve tahakküm biçimlerini nasıl mümkün kıldığını soruşturuyor.

Bazı eserleri: *Ambivalent Encounters: Childhood, Tourism, and Social Change in Banaras, India* (2012), *Transhumanism: From Ancestors to Avatars* (2020).

MELİH PEKDEMİR

Ordu'nun Fatsa ilçesinin Kumru nahiyesinde doğdu (1953). 12 Eylül darbesinden sonra Ocak 1981'de İstanbul'da tutuklandı. 1989 yılının Temmuz ayında Mamak Askeri Cezaevi'nden tahliye oldu. 1991'de yayınlanan *Demokrat* dergisinin çıkarılması sürecini başlattı. 2002-2003 arasında *Acil Barış ya da Öçalan Devlet mi?* kitabı nedeniyle aldığı hapis cezası yüzünden Almanya'da siyasi mülteci olarak yaşadı. 2004'ten bu yana çevirmenlik, editörlük ve *BirGün* gazetesinde köşe yazarlığı yapıyor.

Başlıca telif ve çeviri eserleri: *Sıradan ve Sabici* (1997); *Meğer* (1999); *Anne Bak Kral Çıplak!* (1999); *Acil Barış ya da Öçalan Devlet mi?* (2000); *Politik Korner* (2007); William Outhwaite, *Modern Toplumsal Düşünce Sözlüğü* (2008); *Kemalistler Ülkesinde Cumhuriyet ve Diktatörlük* (2012); Roland Baer, *Cennetin Eleştirisi*; Richard Sennet, *Zanaatkâr* (2013); *Devrimcilik Güzel Şey Be Kardeşim* (2014); Lars T. Lih, *Lenin'i Yeniden Keşfetmek* (2018); George Ritzer, *Küresel Dünya* (2020); Marshall Sahlins, *Büyülü Evrenin Yeni Bilimi* (2022); Adam Przeworski, *Demokrasinin Krizleri* (2023), Mathew Guest *Neoliberal Din* (2023).

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR 13

ÖNSÖZ

MESLEKİ BİR RISK 15

GİRİŞ

DİJİTAL ÇAĞ VE KAPİTALİZMİN RUHLARI 17

1. *Dijital Kapitalizm* 22

2. *Kapitalizmin Ruhları* 27

3. *Silikon Vadisi ve Dijital Kapitalizmin Ruhu* 33

4. *Kitabın Düzeni* 41

5. *İdeoloji Hakkında Bir Not* 43

I

REKABET RUHU: TEŞVİK YARIŞMALARI YOLUYLA 46

KİTLEKAYNAKLAŞTIRMA

1. *Rekabet Ruhunu Açığa Çıkarmak, Dünyayı Kurtarmak ve Akıllılığı Övmek* 50

2. *Oyun Alanını Dengelemek ve İlerlemeyi Hızlandırmak* 59

3. *Sadece Kazanana Ödersiniz!* 62

4. *HeroX ve Platform Kapitalizmi* 69

5. *Rekabeti Korumak ve Ağları Beslemek* 75

6. *Sonuç: İnovasyonu Demokratikleştirmek mi, Eşitsizliği Şiddetlendirmek mi?* 80

	2	
İŞBİRLİĞİ RUHU: TOPLULUKLARIN KİTLEKAYNAKLAŞTIRILMASI		84
1. <i>Toplumdaki Topluluk</i>		85
2. <i>İşbirliğine Programlanmış Olmak</i>		90
3. <i>Topluluğun Kitlekaynaklaştırılmasını İşe Koşmak</i>		94
4. <i>“Tesadüfi Bir İş”</i>		95
5. <i>Topluluğun Kitlekaynaklaştırılması Kurumsal Hâle Geliyor</i>		102
6. <i>Sonuç: Zenginlik Ağların mı, Şirketlerin mi?</i>		111
	3	
OYUN RUHU: AKILLI TELEFON UYGULAMALARI VE ARTIK DEĞERİN DİJİTAL SÖMÜRÜSÜ		118
1. <i>Uygulamalardan Para Kazanmak</i>		122
2. <i>Sınırları Bulanıklaştırmak ve Görevleri Oyunlaştırmak</i>		126
3. <i>Anları Çoğaltmak ve Milyonları Çoğaltmak</i>		132
4. <i>Sonuç: Boş Zaman mı, Bedava Emek mi?</i>		138
	4	
KOLAYLIK RUHU: AMAZON GO VE GÖZETİM KAPİTALİZMİ		143
1. <i>Amazon Go</i>		145
2. <i>Gözetim Kapitalizmi</i>		147
3. <i>Kolaylık İdeolojisi</i>		153
4. <i>Sonuç: İdeoloji, Artık Değere El Koyma ve Kolaylık Ekonomisi</i>		166
	5	
BAĞIŞ RUHU: TEKNOHAYİRSEVERLİK İŞİ		172
1. <i>Hiperfailler</i>		175
2. <i>PiyasaDünyası</i>		180
3. <i>Teknoçözümcülük Dünyayı Kurtarabilir</i>		182
4. <i>Bağışlama İşİ</i>		188
5. <i>Teknoseçkinlere Bağış Yapmayı Öğretmek: Silikon Vadisi Toplumsal Girişim Fonu</i>		192

6. Amaç ile Kâr Arasındaki Çizgileri Bulanıklaştırmak: Etki Yatırımı ve Toplumsal Girişim	199
7. Bağış Taahhüdü: Ahlaki Failler Yaratmak	203
8. Sonuç: Bağışın Gücü	210

SONUÇ

DİJİTAL KAPİTALİZMİN RUHU VE ÇELİŞKİLERİ	213
1. Dijital Kapitalizmin Ruhu	215
2. Rekabet ve İşbirliği	220
3. Yaratıcılık ve Otomasyon, Özgürleşme ve Gözetim	224
4. Teknoçözümcülük ve Toplumsal Kurtuluş	226
5. Hayırseverlik ve Açgözlülük	228
6. Dijital Kapitalizmin Kültürel Çelişkilerinin Sonuçları	230
7. Umut Işığı	239

KAYNAKÇA	241
----------	-----

DİZİN	259
-------	-----

TEŞEKKÜR

Diğer yazarların kitaplarındaki teşekkür bölümlerini okuduğumda çoğu kez őaşıır ve açıkçası imrenirim. Sıklıkla sayfalarca teőekkürler sıralanır ve kendimi, bu yazarların nasıl bu kadar çok insanı eserlerini okumaya ve incelemeye ikna etmeyi başardığına hayret ederken bulurum. Ben daha ıssız bir entelektüel evrende yaşıyorum ama bu yüzden de dijital kapitalizm hakkında düşünmeme ve yazmama katkıda bulunan insanlara minnettarlığım özellikle önem taşıyor. Bu kitap, Hindistan’da girişimcilik ve dijital kapitalizm üzerine çalışmaları şimdiden ekonomik antropoloji alanını kasıp kavuran parlak genç antropolog Ipshita Ghosh olmasaydı asla yazılmazdı. Ipshita, Society for Economic Anthropology’nin elverişli ekonomi başlıklı bir konferansı için bir bildiri sunmamı önerdiğinde bana ilham vererek dijital çağda kapitalizm hakkında bir şeyler yazmamda çok önemli bir rol oynamıştı. Daha sonra, Ipshita çalışmamla ilgili birçok yapıcı geri bildirimde bulundu ve antropolojik evrenimi ve düşüncemi genişletmeme yardımcı oldu.

Ayrıca Kansas City’deki Missouri Üniversitesi’nde parlak bir iktisatçı olan Zhongjin Li’nin yoldaşlığından ve entelektüel dostluğundan da son derece yararlandım. Zhongjin, bilim dalı sınırlarını aşacak ve benimle resmî olmayan bir okuma grubu oluşturacak denli cömert ve hoşgörülüydü. Hâlâ bir antropolog–hatta belki de sosyolog– gibi düşünüp yazmama rağmen, onun analitik titizliği ve dijital kapitalizmin dinamiklerine ilişkin içgöröleri bana çok şey öğretti. Zhongjin ayrıca çalışmalarımın sabırlı bir okuru da oldu.

Kelly McKowen, Üçüncü Bölüm hakkında çok yararlı

geri bildirimlerde bulundu ve bu taslağı inceleyen anonim eleştirmenler de bu alanda alışılmadık derecede yapıcı ve kapsamlı geri bildirimler sağladılar. Şimdiye kadar birlikte çalıştığım en anlayışlı, ilgili ve destekleyici editörlerden biri olan Jonathan Skerrett'e ve bu kitabın taslağının ortaya çıkışına katkıda bulunan Polity Yayınevi ekibinin geri kalanına özel bir teşekkürü borç bilirim. Son olarak aileme teşekkür etmek istiyorum. Siz olmasaydınız ruhum kanatlanamazdı. Sizleri her daim ve sonsuza dek seviyorum.

ÖNSÖZ

MESLEKİ BİR RİSK

Ben eğitimim gereği bir kültürel antropoloğum ve şimdiye kadar yaptığım tüm araştırmalarda ve yazdığım tüm yazılarda, antropologlar arasında geniş çapta mesleki bir tehlike olarak kabul edilen şeylerden kaçınmak için elimden gelenin en iyisini yaptım. Bu tehlike, incelediğimiz ve anlamak istediğimiz insanlar hakkında hüküm vermek ve eleştiride bulunmaktır. Antropolojide, kültürel görecilik düşüncesi bize araştırma öznelerimize hoşgörü ve merakla yaklaşmayı öğretmektedir. İnançlarını ve uygulamalarını yanlış diye kınamak yerine, bunların insan yaşamlarının kültürel bağlamı içinde nasıl anlam ifade ettiklerini göstermeyi amaçlarız. Bu benim çok ciddiye aldığım bir mesajdır ve kesinlikle öğrencilerime rutin olarak verdiğim bir derstir.

Hâl böyleyken, bu kitapta böyle bir riske girmeyi göze alıyorum. Bu kitap eleştirel içeriklidir, bir savı vardır ve dijital kapitalizm çağını ayakta tutan çeşitli ideolojileri, son kertede onların ortadan kaldırılmasına katkıda bulunmak umuduyla araştırmaktadır. Bu kitabı hayal kırıklığına uğradığım ve öfkeli olduğum için yazdım. Kuşkusuz böyle bir şeyin, hâlâ ortadan kalkmayan küresel bir salgın yüzünden bir yıllığına toplumdan tecrit olmaya zorlanmakla da bir ilgisi olabilir. Fakat öfkemin gerçek kaynağı, dünyamızın ve toplumumuzun bugün olduğundan çok daha iyi olabileceğini bir kez daha fark etmemden kaynaklanıyor. Bu kitaptaki birçok teknoloji tutkununun iddia ettiği gibi, en acil sorunlarımızdan bazılarını çözmek için elimizde bilim ve teknoloji var. Gezegendeki zenginlikler daha farklı bir şekilde dağıtılsaydı hepimiz güvenli ve

insan onuruna yakışır şekilde yaşayabilirdik, bundan kuşku yok. Birçok potansiyele sahibiz. Hâl böyleyken bu potansiyel, kâr üretimini insanlığın refahının önüne koyan bir ekonomik sistemin zorunlulukları tarafından sürekli olarak ele geçiriliyor ve baltalanıyor.

Bu yüzden, ilerleyen sayfalarda biraz asabi görünürsem beni affedin. Umarım bunun iyi bir nedeni olduğunu hatırlarsınız. Bu kitabın hem bizi çok sayıda insana zarar veren bir sisteme bağlayan inançları görmemize yardımcı olmasını istiyorum hem de kâr yerine insanı önde tutan bir “insan ekonomisi” (Hart, Laville ve Cattani 2010) geliştirilmesi konusunda daha yaratıcı düşüncelere ilham vermesini umuyorum.

GİRİŞ

DİJİTAL ÇAĞ VE KAPİTALİZMİN RUHLARI

Kapitalizm, çöküşünü sürekli müjdeleyen öngörülerin aksine, ayakta kalıp imparatorluğunu sürekli genişlettiyse bunun nedeni, makul, hatta arzu edilir bir düzen –sadece olanaklı bir düzen değil, olanaklı düzenlerin en iyisi– olarak görünmesine izin veren, eylemi yönlendirebilen bir dizi temsile ve gerekçelendirmeye sırtını dayamasıdır.

Luc Boltanski ve Eve Chiapello, *The New Spirit of Capitalism* (2007: 10)

Bir sosyal bilimci olmanın en sevdiğim yönlerinden biri, bir araştırma projesini sürdürürken neredeyse kaçınılmaz olarak başka bir proje fikrinin ortaya çıkmasıdır. Bu kitapta da durum böyleydi. Bu kitabı kaleme alma düşüncesi, ben ABD’deki transhümanist hareket üzerine araştırmaya devam ederken ortaya çıktı. Transhümanistler, kendilerini insanların biyolojik sınırlamalarının üstesinden gelmek ve gelişmiş bir insan sonrası tür yaratıp yeni bir toplum kurmak için bilimi ve teknolojiyi sonuna kadar kullanmaya adanmışlardır. Futüristler ve teknoütopyacılar olarak transhümanistler, bilim ve teknolojinin en zorlu sorunlarımızı çözmek için kullanılabileceğine dair sarsılmaz bir inancı paylaşmaktadırlar. Fakat iş diğer ideolojik taahhütlere gelince kendi içlerinde bölünmektedirler. Sözgelimi bazı transhümanistler, bilim ve teknolojinin faydalarının herkes tarafından paylaşılmasını teminat altına almanın en iyi yolunu demokratik sosyalizmin sağladığına inanmaktadırlar. Buna karşılık, hareketin en etkili ve sözünü sakınmayan üyeleri ile Silikon Vadisi’nin en güçlü teknoseçkinleri arasından çıkan üyeleri, serbest piyasa

kapitalizminin, radikal ölçekte geliştirilmiş bir gelecek vaadini verimli ve etkili şekilde gerçekleştirebilen tek ekonomik sistem olduğunu ileri sürmektedirler.

“Her şeyi açıkça söyleme” anlayışıyla itiraf etmeliyim ki ben yeni ve gelişmiş bir insan sonrası türü başlatmak yerine demokratik sosyalizmin olanaklarını keşfetmekle daha fazla ilgilendiğim için gönlüm daha ziyade birinci gruptan yanadır. Böyle olmakla birlikte, beni bu kitapta inceleyeceğim sorulara yönelten şey kapitalizmin vaadine kendini adanmış işte bu ikinci transhümanistler grubuydu. Transhümanistlerin serbest piyasa sistemine olan inançlarını savunma ve ilerletme yollarının izini sürerken, eşitsizliğin ve ekonomik sıkıntıların hızla arttığına dair artan kanıtlara rağmen, onların mevcut teknolojik çağdaki sermaye birikimini desteklemek ve sürdürmek için kullandıkları baskın gerekçelerin neler olduğunu kendime sormaya başladım.¹ Sorum şuydu: Yeni teknolojilere yatırım yaparak servet kazananlar ve şirket kârlarını artırma umuduyla yeni teknolojileri devreye sokanlar kapitalizmi “olanaklı tek ekonomik düzen”, hatta “olanaklı ekonomik düzenlerin en iyisi” olarak sunmak için hangi düşünceleri ve temsilleri kullanıyorlar?

Bu kitapta işte bu soruları bir hareket noktası yaparak, dijital çağda toplumsal hayata bir dizi yeni kültürel çelişkinin nasıl nüfuz ettiğini göstermek amacıyla çağdaş kapitalizmi ele alan iki yaklaşımı sentezleyeceğim. Bir yandan, dijital teknolojilerin yeni sermaye birikimi, sömürü ve tahakküm

¹ Ekonomist ve sosyolog Juliet Schor’un *After the Gig: How to Win the Sharing Economy Got Hijacked and How to Win Back It* adlı kitabında belirttiği gibi:

2017’de en zengin üç Amerikalı (Warren Buffett, Jeff Bezos ve Bill Gates) nüfusun alt kesiminin yarısından daha fazla servete sahipti. Forbes’in en zengin Amerikalılar listesindeki ilk dört yüz kişi, nüfusun neredeyse üçte ikisini oluşturuyor. Buna ilave olarak, en tepedeki yüzde 1’in payı önemli ölçüde arttı ve varlıkları şu anda en alttaki yüzde 95’in tamamınınkinden fazladır. Gelir de benzer bir eğilim izlemiştir. 1993 ile 2017 arasında hanelerin en üst yüzde 1’i gelirlerini kabaca ikiye katlamış ve gelirdeki tüm kazançların yarısından fazlasını evlerine götürmüştür, en alttaki yüzde 99 için ise yalnızca yüzde 15,5’lik bir artış söz konusudur. (Schor 2020: 95)